MALA
„BOŠKOVIĆEVA BIBLIOTEKA“
Svezak IV.

Dr. Josip Posedel

Pedagoški i filozofski rad Dr. ĐURA PULIĆA

Cijena 60 para

1917. DUBROVNIK 1917.
DUBROVAČKA HRVATSKA TISKARA.

Jav. b
642/86
ZAGREB

PEDAGOŠKI I FILOZOFSKI RAD
Dr. ĐURA PULIĆA

PREDAVANJE

Dr. JOSIPA POSEDELA

u katol. Društvu „Bošković"

dne 27. januara 1917. prigodom pomen-večeri u proslav u 100-obljetnice rođenja uzor-nastavnika i značajnika Dr. Pulića.

Dubrovnik 1917.
NAKLADA KAT. DRUŠTVA „BOŠKOVIĆ"

PREŠTAMPANO IZ „PRAVE CRVENE HRVATSKE"

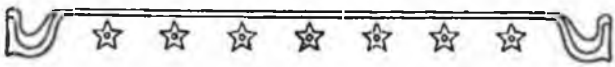

Đuro Dr. Pulić rodio se je u Dubrovniku na 14. decembra 1816. U rodnomu je svomu gradu izučio pučku školu i gimnaziju, a god. 1832 pođe u Zadar, gdje je dvije godine slušao filozofiju. God. 1855 uđe u zadarsku bogosloviju, koju svrši god. 1838. Iste godine bio je privatan učitelj na dubrovačkoj gimnaziji i ujedno tajnik zavoda za potporu ubožnih svećenika. Slijedeće godine, pošto bi zaređen svećenikom, otiđe u Beč, da se u Augustineumu usavrši u teologiji. God. 1842 bi promoviran na čast doktora teologije. Zatraživši god. 1877 mirovinu, preseli se u Rim, gdje ga zateče smrt na 24. maja 1883. Njegovi smrtni ostanci biše preneseni u Dubrovnik god. 1884 i sahranjeni ispod otara općinskog grobišta na Boninovu. U istoj mu crkvici sestre i rodni grad postaviše poprsje i spomen-ploču.

Pulić je živo učestvovao i ondašnjem narodnom pokretu u Dalmaciji te je od god. 1861 do 1870 prestavljao u dalmatinskom saboru seoske općine kotara dubrovačkoga i bio jedan od najodličnijih pristaša hrvatske stranke.

Cijeli javni život Dra. Gjura Pulića od časa, kad se je ovjenčan bogoslovnim lovor-vijencem vratio iz Beča u svoj rodni grad, pa do časa, kad se je umoran i bolestan preselio iz Tirola u Rim, ispunjen je neumornim radom oko nastave. Netom se povrati kući, bi mu uz službu bilježnika duhovnog stola povjeren nadzor nad pučkim školama, a kad je biskup Jederlinić g. 1846. osnovao filozofski tečaj, imenova uz O. Čurčiju, malobraćanina, kasnije nadbiskupa Aleksandrije, Dum Antuna Roči-a i Dum Marka Kalogjera, kasnije biskupa spljetskog, profesorom u ovom tečaju D.ra Pulića,i to za vjeronauk. Kad se je zatim školske god. 1849/50. preustrojila naša gimnazija te dotadašnja šesterorazredna gimnazija dodatkom filozofskog tečaja pretvorila u potpunu osmerorazrednu gimnaziju, uredenu po novoj nastavnoj osnovi, bi Pulić imenovan profesorom na državnoj gimnaziji. Ali u ovoj službi ostade kratko vrijeme, jer već godine 1851. bi mu povjerena uprava zadarske gimnazije, a dvije godine kasnije bi imenovan stalnim direktorom istoga zavoda. Iz Zadra bi godine 1863. premješten u Spljet, a odanle nakon malo mjeseci u Trento, gdje ostade do svojega umirovljenja g. 1877.

Pulić je odmah u početku svoje učiteljske karijere započeo svoj književno-pedagoški rad, i nije prestao marljivo raditi na tom polju za vrijeme cijele svoje učiteljske službe, te je uz dva oveća djela napisao oko trideset većih ili manjih znanstvenih rasprava. Prva mu je radnja bila

ocjena nove privremene osnove

za javnu nastavu uvedene početkom školske godine 1849/50. Ovu je ocjenu objelodanio pod naslovom: »*Osservazioni sul progetto di riforma dell' istruzione pubblica in Austria*« u časopisu »*Avvenire*«, što ga je onda izdavao u Dubrovniku Dr. Ivan August Kaznačić. U svojim pedagoškim opaskama k novoj osnovi Pulić se pokazuje pronicavim i već iskusnim pedagogom, koji uvažuje potpuno zahtjeve vremena i nove socijalne potrebe, ali ne pušta s vida pravu idealnu svrhu uzgoja. Polazeći s načela, da je svrha škole uzgojiti čovjeka za društvo, a da je jedino pravo i čvrsto društvo ono, koje se osniva na duševnoj zajednici vjerovanja, jer iz ove izvire jednako shvaćanje dužnosti, on dolazi do zaključka, da duhovna vlast jedina ima pravo da uredi uzgoj prema načelima religije, ali priznaje ujedno i državi kao oruđu providnosti u vremenitom redu civilnog društva pravo, da obzirom na najviše vremenite svrhe društva, koje ona predstavlja, te na svoje vremenite potrebe, utječe i ona na uzgoj, a to osobito organizovanjem obuke. Zato povlađuje osnovi, što zahtijeva od učitelja vjersko čuvstvo, ali joj zabavlja, što u načelu priznaje emancipaciju škole od crkve i hoće da zaštita pučke škole bude posve oteta svećenstvu.

U tome naime, što s jedne strane učitelj mora da bude zadojen religijskim čuvstvom, a s druge strane škola mora da bude emancipovana od crkve, on nalazi protivurječje. S toga pozivlje biskupe, da vindiciraju sebi pravo na upravu sjemeništa, na uzgoj i obuku svećenstva i na cjelokupni vjerski uzgoj civilnog društva, pače neka zahtijevaju, da se i u samim sveučilištima goji znanstvena obuka u vjeri.

U pogledu opsega slobode poučavanja nalazi on, da je osnova odveć tjesnogrudna, jer namećući obuci teške uvjete, usprkos liberalnim načelima, koja izbijaju iz preliminarnih opazaka, hoće da monopolizuje obuku, dok on smatra monopol u obuci jednako despotičnim i pogibeljnim, koliko neobuzdanu i neumjerenu slobodu.

Što se tiče samih nastavnih osnova, on zabavlja osnovi za pučku školu mnogobrojnost i raznovrsnost predmeta, koji se imaju poučavati, te nalazi, da ne budući svi predmeti pristupni umnom razvitku male djece, mogu lako otupiti prirođeno oštroumlje, tu zvijezdu sjevernicu pučkih masa, paralizujući fizičku snagu, koja je prva poluga poljodjelstva i obrta, vremenitih temelja svakog društva. S toga primjenjujući svoje nazore potrebama naše zemlje cijeni, da bi nastavna osnova za naše pučke škole morala uzeti u obzir naše osobite ekonomske prilike i veliku razliku izmegju Primorja i Zagorja, te podređujući obuku uzgoju pružati trijezno i umjereno onoliko umne hrane, koliko je treba, da se postepeno oplemeni značaj po naravi muževan i srce po sebi velikodušno Dalmatinca, e da mu bude

lakši rad njegovih ruku i miliji znoj njegova čela, u jednu riječ da bi ga morala uzgojiti tako, da bude ljubio i blagoslivljao grudu, koju krči, i valove, koje sijeće.

Glede srednje škole ne slaže se s osnovom u vrlo važnoj tački. On je naime odlučno protivan učenju klasičnih jezika u nižim razredima, jer cijeni, da nije moguće odmah nakon svršetka pučke škole odlučiti, je li dijete sposobno za zvanja, za koja se zahtijeva najviša naobrazba, a s druge je strane uvjeren, da se od djece između 10 i 14 godina ne može zahtijevati, da shvate ustroj klasičnih jezika i misli staroga svijeta, kad nijesu još uvježbala i učvrstila dovoljno sposobnost da shvate i sude o pojavima, koji im svaki dan stoje pred očima. S toga je on mnijenja, da bi sveopći prvi stadij srednje obuke imala sačinjavati niža realka, a istom nakon svršetka ove, da bi imalo započeti intensivno učenje onih predmeta, koji su podlogom budućoj višoj naobrazbi, naime za jedne klasičnih jezika, za druge prirodnih i egzaktnih znanosti. Od sveučilišta napokon zahtijeva, da se i ono brine ne samo za najvišu obuku već i za uzgoj, i s toga želi, da se uvedu osobite katedre za znanost religije, i to za potrebe slušalaca svih fakultati. Djela Leibnitzova, veli on, Newtonova, Möhlerova, Wisemanova, Lacordairova, Segurova, Rosminijeva, Giobertijeva i tolikih drugih učenjaka odveć su poznata, a da bi ikoja znanost mogla smetati pravoj religiji, dok naprotiv sve znanosti primaju od nje svjetlost i sjaj, a potresi i vrtoglavice sadašnjeg vremena dokazuju prijeku

potrebu, da se svuda podignu svjetionici vjere, kao sigurni putokazi u socijalnim olujama.

Htio sam da istaknem ovdje dajbudi glavne nazore Pulićeve o ustroju škole, jer zasijecaju u životna pitanja javne obuke te imaju još aktuelnu vrijednost, budući da se naša školska organizacija, osobito srednja, još uvijek razvija i preinačuje, te su neke od Pulićevih misli bile u dosadašnjem razvitku javne obuke već oživotvorene, dok o nekim drugim nije još izrečena zadnja riječ.

U svezi s ocjenom nove nastavne osnove stoji kritika osobite nastavne osnove za onaj predmet, koji je Pulića najviše zanimao i koji je on smatrao najvažnijim za gimnazijalnu obuku, a to je

filozofijska propajdevtika.

Svoje misli o nastavnoj osnovi za ovaj predmet objelodanio je Pulić u godišnjem izvještaju dubrovačke gimnazije g. 1851. i ujedno obrazložio svoje nazore o učenju istoga predmeta. U ovoj raspravi, kojoj je naslov »*Propedeutica filosofica in confronto al piano ginnasiale*«, on brani mnijenje, da se obuka o logici ne bi imala ograničiti na logiku formalnu, već da bi se imala protegnuti i na logiku realnu, pod kojim imenom on razumijeva teoriju o osnovama, vrijednosti i stupnju izvjesnosti činjenica iskustva, to jest nutrnjeg osjećanja, samosvijesti, ćutilnih osjeta, svjedočanstva ljudskog, kao izvorâ znanstvenog motrenja, te je smatra potrebitom toliko za shvaćanje međusobne sveze činjenica, koje se priopćuju u drugim predmetima obuke, koliko kao pripravu

za najviše, sveučilišne nauke. Također u pogledu psihologije ne slaže se s nastavnom osnovom u tome, što ova ograničuje obuku u ovom predmetu na čisto iskustveni dio psihologije, to jest na puko opisivanje i grupovanje duševnih pojava, dok bi ona imala također ispitati tijek tih pojava i s pojava zaključivati na narav subjekta, koji osjeća, misli i hoće. Ovog se je stanovišta držala kasnije i većina sastavljača školskih knjiga za psihologiju, pa i sami pristaše Herbartove filozofijske škole.

Prema nazorima istaknutim u ovoj ocjeni Pulić izradi te god. 1854. kao ravnatelj zadarske gimnazije objelodani u Milanu svoje najznatnije djelo, filozofijsku propajdevtiku za gimnazije s talijanskim nastavnim jezikom *(Propedeutica filosofica ad uso dei ginnasi),* djelo trajne vrijednosti, koje sadrži sve, što je mladeži najpotrebitije i najzgodnije iz ovoga predmeta, te bi se i danas moglo sa korišću upotrebljavati pri poučavanju ovog predmeta, osobito kad bi se nešto preradilo u pogledu forme, koja je za školsku knjigu preveć retorična, i kad bi se neki djelovi sveli na jednostavniji, pregledniji oblik.

U gore spomenutim ocjenama bijaše Pulić otvoreno prikazao mane nove nastavne osnove, pokazujući, u kojem bi se pravcu ove mogle odstraniti, ali nije pokudio osnovu u njezinoj cjelini, pače kad je ona bila podvrgnuta preoštroj kritici u časopisu »La civiltà cattolica«, on je hrabro obrani raspravicom objelodanjenom u programu zadarske gimnazije godine 1855. pod naslovom »*La riforma sovranamente san-*

cita degli studi ginnasiali in Austria è veramente cattolica«. Pa ni nakon dvadeset godina učiteljske i ravnateljske prakse nije promijenio ovo svoje povoljno mnijenje o novoj nastavnoj osnovi, jer u ljetopisu gimnazije trentske god. 1875. opširno dokazuje, da neuspjesima gimnazijske obuke nije kriva uzgojna ni didaktična metoda, već da su krivi nedostaci u uzgoju i naobrazbi onih, kojima je povjereno njezino izvršenje. Ovi bi se nedostaci mogli ostraniti jedino radikalnim preustrojstvom sveučilišnih nauka učiteljskih kandidata. On nalazi naime, da dok se gimnazijski uzgoj po samoj osnovi organizacije gimnazija temelji bitno na vjerskom uzgoju, sveučilište ne pruža kandidatima višeg učiteljstva potrebitu višu naobrazbu u vjerskim stvarima. Jedino pomoću osobitih znanstvenih vjerskih i pedagoških nauka moglo bi se doskočiti ovome zlu, te izgladiti mahnitu borbu između materije i duha, između realnosti i idealnosti, presađenu iz javnog u gimnazijski život, a da se pri tome nipošto ne preinači školski organizam, koji postoji. Drugi uzrok slabom uspjehu u gimnazijskoj obuci, na koji se i onda tužahu, Pulić nalazi u tome, što se obuka u svim zemljama carstva udešava po istom kalupu, bez dovoljna obzira na posebne potrebe raznih krajeva, dok ove zahtijevaju uz opću metodu, koja se osniva na sveopćim psihološkim uvjetima, također specijalne metode, koje uzimlju u obzir osobite prilike pojedinih zemalja, koliko one utječu na uzgoj i obuku. S toga on cijeni, da bi imao biti posao pokrajinskih vlasti, da primijene opći organiza-

cijoni uzgojni nacrt potrebama i prilikama svoje zemlje, te u tu svrhu zahtijeva za pokrajinske vlasti širi djelokrug, e da one ne budu puki organi kontrole iliti sindikata, već organi temeljite kritike i ocjenjivanja školskog rada. Isto tako želi za upravitelje uzgojnih zavoda veću slobodu akcije, e da se obuka i uzgoj, kojima upravljaju i koje su pozvani da štite od svake zloporabe i samovolje, ne izvrgnu u mehanizam i birokratski konvencijonalizam.

Način Pulićeva rada.

Pulić nije doduše napisao opširnih pedagoških djela niti stvorio kakvu osobitu pedagošku teoriju. On bijaše pretežno praktičan pedagog, koji je nastojao da svoje pedagoške nazore oživotvori u mladeži njemu povjerenoj, pa je na ovom polju razvio plodnu i blagoslovljenu djelatnost u svim zavodima, koji su bili sretni, da ga imaju kao učitelja ili kao upravitelja. Ali i ako nije napisao velikih pedagoških djela, ipak je svoje pedagoške nazore obrazložio u mnogobrojnim više ili manje opširnim raspravama. Te su rasprave gotovo sve ugledale svijetlo u programima gimnazija, kojima je upravljao. On je naime izvještajima zavodskim pripisivao osobitu znamenitost, samo je cijenio, da se ti izvještaji ne smiju ograničiti na puko nabrajanje događaja školskog života, koji se uz koju malu promjenu ponavljaju svake godine te su više ili manje zajednički svim zavodima, već da moraju biti kao autobriografije, u kojima se zavodi moraju da ogledaju, kakvi bijahu kroz onu školsku godinu, i da na neki način izmjere sebe na tezulji dužnosti, e da uzmognu što bolje udesiti svoju

buduću djelatnost. A pokazao je svoj praktični pedagoški duh i u tome, što je objelodanjivao svoje pedagoške raspravice većinom u zavodskoj kronici iliti ljetopisu, a ne, kako se obično čini, u obliku posebnih rasprava ispred školskih vijesti. Znao je naime, da ovakove rasprave razdvojene od školskih vijesti pobuđuju zanimanje jedino stručnjaka, dok ljetopis, kaono ti povijest zavodskog života dotične godine, zanima i učitelje i učenike, a i šire općinstvo, te da će ovi svi čitajući ljetopis pročitati rado i pedagoško-didaktične misli u njemu istaknute. — Ovim svojim nazorima o zadaći i znamenitosti godišnjih izvještaja dao je izraza osobito u ljetopisima gimnazije trentske god. 1872. i 1873. I tako opis svakog vanrednog događaja u zavodskom životu bio mu je povodom te davao zgodnu priliku, da na spomen toga događaja nadoveže umna pedagoška ili didaktična razmatranja o pitanjima, koja su stajala u kakvoj svezi s dotičnim događajem. Opis proslave dvadesetipete obljetnice vladanja Njegova Veličanstva Cesara Frana Josipa na 2. Decembra 1873., kojom je prilikom profesorski zbor udario svojim prinosima i milodarima učenika temelj zakladi za potpomaganje siromašnih učenika, pruža mu priliku da slavi međusobnu ljubav školskih drugova kao pripravu na shvaćanje i vršenje opće kršćanske ljubavi, dakle kao-najjaču polugu javnog uzgoja. Spominjući u ljetopisu godine 1866/7. preranu smrt profesora Ivana Krstitelja Clara i ističući njegove vrline stavlja čitaocima pred oči sliku dobra, marljiva i valjana učitelja, te pokazuje na ovom

konkretnom primjeru, kakav bi imao da bude pravi učitelj: »Bijaše sveđ — veli o pokojniku — vedra lica i prijaznih načina; govor mu ne bijaše ni spor ni uzrujan, mio zvuk glasa, pristojna svaka riječ; u predavanju izbjegavaše toliko ton strogo znanstven, koliko vulgaran, a udešavao je obuku tako, da je kod lica ili događaja, o kojima je bio govor — pokojnik bijaše naime povjesničar — sved isticao kakvo kreposno svojstvo. Kod učenika cijenjaše više kreposno osjećanje i dobro srce nego visoku inteligenciju i osobitu umnu sposobnost, držao je više do suda promišljena i tačna nego do brzine i poleta duha. Krug mladića bijaše za njega malen svijet: viđaše u njemu kao u minijaturi potrebe, želje, strasti, zgode i nezgode odraslih ljudi. Zato je pomnjivo pazio na svaku riječ, na svaku kretnju povjerene mu mladeži te je nastojao čitati u duši svakog učenika. Kad je trebalo štogod pokuditi, ne bi se ograničio na opće opomene u razredu, već bi zvao k sebi pojedince, pa bi ih opominjao i upućivao na dobro. A svom snagom nastojaše, da iščupa zla čuvstva, što no su izvor mržnjâ i osveta, natjecanja, koja požižu zavist, mala nasilja, iz kojih se rađa neukrotiva bahatost, govor nejasan i dvoličan, znak pretvaranja i licemjerja, držanje otegnuto, koje dozrijeva do nepristupnosti, riječi nečedne, koje su sjeme podrugljivosti, preveliku pažnju prema samomu sebi, koja odaje prejako samoljublje, posluh prkosan, koji se s vremenom promeće u mržnju na svaku vjersku i građansku stegu. S druge je strane, najvećom brigom, njegovao u pitomcima

sve kreposti kršćanskog života, a osobito je svim srestvima nastojao da usadi, goji i jača svijest i čuvstvo dostojanstva čovječjeg duha«.

Cijenio sam nužnim prenijeti iz nekrologa spomenutog profesora ovo malo riječi, jer nam one prikazuju u kratko, kako je Pulić shvaćao zadaću valjana učitelja i uzgojitelja, pa nam prikazuju i njegovo praktično učiteljsko djelovanje.

Isto tako u nekrologu drugog učitelja trentske gimnazije, katehete Pavani-a, objelodanjenom u ljetopisu istog zavoda godine 1867-68. daje nam Pulić sliku vrsna vjeroučitelja i uzorna svećenika. Najprije ističe borbu pokojnikovu protiv onog liberalizma, koji ocijepljenje crkve od države zove emancipacijom države, neobuzdanost u zlu i bludnji slobodom misli i djelovanja, uzbunu protiv zakonite vlasti i protiv svakog prava oslobođenjem i ujedinjenjem naroda, protiv onog liberalizma, koji kao politički sistem razaranja i ujedno krivog građenja proglašuje u carstvu znanosti i činjenica apsolutnu neodvisnost uma i neograničenu autonomiju čovječje volje, te pod krinkom i uz lozinku napretka i civilizacije vodi društvo opet k poganstvu. Hvali zatim metodu pokojnikovu, kojom je ovaj znao tako ugađati prirodnim težnjama učenika i činiti tako sladak pritisak na njihove misli, da se je njima činilo kao da se pokoravaju sebi samima, dok se u istinu pokoravahu samo njegovoj volji; a upotrebljavao je pri tome govor evanđelja, govor jednostavan i ujedno dostojanstven, jasan i kratak, živ i lapidaran, koji ostajući duboko utisnut u pameti raspaljuje srce i poti-

čući volju oživljava djela. Evo ovako kompendira Pulić učiteljsko djelovanje preminulog vjeroučitelja, očitujući ujedno i ovdje misli, kojima bijaše sam nadahnut i oživotvorenju kojih bijaše posvetio svoj život.

Dok je u dvama spomenutim nekrolozima iznio sliku uzorna gimnazijskog učitelja i izvrsna katehete, i tako prikazao na konkretnim primjerima svoja vlastita pedagoška načela, u drugim je raspravicama obradio pojedina pedagoška pitanja, koja je smatrao najvažnijim za gimnazijsku obuku. Tako u *programu zadarske gimnazije g. 1857.* govori na široko o zadaći gimnazije i dokazuje, da je ova po svojem biću uzgojni zavod, kojemu je glavna svrha ćudoredni uzgoj pitomca; a kako ne može da bude ćudorednosti bez vjere, tako se uzgoj, što ga dava gimnazija, mora da temelji na vjerskom uzgoju. U *programu trentske gimnazije 1865.* dokazuje, kako nijesu dovoljna srestva ni sile zavodâ, da se postigne svrha pravog uzgoja, već da moraju i po pravu i po dužnosti sudjelovati obitelji i domovina, dakle općine i korporacije, koji faktori što se više brinu za svoju djecu, to bolje osiguravaju za budućnost plod, što ga hoće da poberu iz javnih zavoda. S toga hvali općinsku upravu grada Trenta te joj srdačno zahvaljuje, što je svojom materijalnom i moralnom potporom omogućila, da se oživotvori njegova želja, da profesori drže *javna predavanja.* Prvo od tih predavanja držao je sam Pulić god. 1864., i to *o pozitivnim rezultatima znanosti etimološke iliti o usporedivanju jezikâ,* a slije-

dećih godina 1865. i 1866. više predavanja o pozitivnim i negativnim rezultatima metode analogične iliti komparativne u tako zvanim školama ili filozofijama pozitivnim (*Risultati positivi e negativi del metodo analogico o di comparazione nelle cosi dette Scuole o Filosofie positive*). Ova je predavanja sumarno objelodanio u Roveretu u časopisu »Messaggiere«. — *O dužnostima obitelji u pogledu moralnog uzgoja djece* raspravlja napose u ljetopisu svojega zavoda god. 1866. te dokazuje, kako se jedino u obitelji postavljaju prvi temelji i davaju prvi poticaji svakom uzgoju, a osobito uzgoju srca, te pravac, što ga daje škola, nalazi u obitelji najjaču i najplodniju potporu. Nije li, veli on, prvi uvjet kreposna uzgoja, da dijete ima za prvog učitelja u onome, što obrazuje srce i što mu ulijeva čuvstva plemenita i dostojna čovjeka, dušu pripravnu od kolijevke na poslušnost i požrtvovnost? Treba da blaga ruka majčina i čvrsta ruka očeva polože u srce djeteta sjeme muževnih vrlina i da ga oni sami već u rano doba upućuju na pravu srčanost i na pravo čovječje dostojanstvo, na onu srčanost i na ono dostojanstvo, koje hir žrtvuje dužnosti, dangubu i sjetilni užitak raču i zadovoljstvu čiste savjesti, koje bez opiranja podređuje svoju volju volji iskusnijoj i zrelijoj, jednom riječi treba, da dijete u rodnoj kući diše zdrav zrak, bez kojega nema ćudoredna života, treba da ovdje udiše duh pobožnosti.

I u ljetopisu svojega zavoda god. 1871. Pulić se povraća na svoju milu temu, te opšir-

nije raspravlja *o svrsi školske obuke* i dokazuje, da prava zadaća škole nije, kako mnogi misle, da snabdije što brže mladež skupom spoznaja i korisnih vještina, koje će joj biti izvorima dobitka, već da je njezina zadaća kud i kamo viša i plemenitija, naime da uređenim i harmoničnim razvitkom svih duševnih i tjelesnih sila podigne čovjeka do one obrazovanosti, koja odgovara dostojanstvu čovječje naravi. Prava je obrazovanost dakle plod uzgoja, pa se i obuka kao glavno i najmoćnije srestvo obrazovanja ne da odijeliti od cjelokupnog uzgoja. S toga je krivo mnijenje onih, koji misle, da je posao škole jedino da poučava, a da se uzgoj ima prepustit obitelji; škola je pozvana da se brine i za jedno i za drugo, ali, dakako, treba da ona radi u sporazumu sa obitelji, bez čije jake potpore ne može školski uzgoj sam da urodi željenim plodom. Zatim razlaže uvjete uspješne obuke i pravog uzgoja, pri čemu se osvrće toliko na cjelokupnu gimnazijsku obuku, koliko na pojedine predmete, ističući napose njihovu zadaću i uzgojnu snagu. I tako se ova skromna raspravica od samih dvanaestak stranica može slobodno smatrati poskupkom cijele gimnazijske didaktike.

Najopširnija i ujedno najznatnija pedagoška rasprava, koju napisa Pulić, je ona o *idealu*, objelodanjena u ljetopisu trentske gimnazije g. 1872, a slijedeće godine tiskana napose. U ovoj raspravi Pulić ispituje uvjete, uz koje gimnazija može odgovarati svrsi, koja joj je određena nastavnom osnovom, naime da podade pitomcima

opću obrazovanost višega reda, i tako ih pripravi na nauke sveučilišne, te nalazi, da ovaj zahtjev pretpostavlja u čovjeku uz ostale jednu višu sposobnost, pa je zadaća gimnazije, da zgodnim načinom tu sposobnost razvije. A ta je sposobnost ona, po kojoj čovjek teži na to, da spozna viši red stvari, red stvari, koje su iznad onih, što no ih zovemo realnim, red stvari, koje zovemo idealnim. Razlaže onda i tumači razna značenja, koja su se davala pojmu ideala u povjesti filozofije, pa prihvaća za taj pojam čisto filozofsko značenje, a sposobnošću, po kojoj čovjek teži na spoznanje ideala, koja nije ni snaga ćutilna niti prosti razum, shvaća onu duševnu sposobnost, koju Aristotel zove νοῦς (um), drugi filozofi raznim imenima, a on sam, povodeći se za Tertulijanom, zove sviješću o Bogu, t. j. sposobnošću, koju ima čovjek, da zna za Boga. Ova se sposobnost ne može dokazati, ali kao što iz predočaba i pojmova zaključujemo na moć apstrahovanja, poimanja i mišljenja, tako isto iz idejâ istinitoga, lijepoga, dobroga, ćudorednoga, neizmjerno savršenoga, u kratko Boga, koje predodžbe nalazimo u svojoj svijesti, zaključujemo potpunom sigurnošću na sposobnost, da ga pomišljamo. Kad bi se ova svijest mogla matematično dokazati, svak bi bio prisiljen da ju prizna, te bi ona bila neka vrst instinkta, i čovjek ne bi bio slobodan u svojem mišljenju; dok se naprotiv ona ističe kao pravo svojstvo čovjeka, te ga podiže nad životinje, otimlje gospostvu instinktivnog determinizma i čini bićem višeg reda istom onda, kada se on

svojom voljom zakani, da razvija svijest sebe samoga i svoje razumnosti, te da živi i da se usavrši za svoju zadnju svrhu, za ideal.

Vjersko čuvstvo dakle, koje izvire iz ideje Boga i koje nije, kako snijeva Feuerbach, plod egoizma, puki optativ čovječjeg srca pojmovno pretvoren u prezenat indikativa, niti prosto čuvstvo podložnosti, već najsigurnija afirmacija bića suverenog i savršenog, za kojim cijelo naše biće teži i od kojega ovisi, to čuvstvo po sebi i po svojoj naravi zahtijeva spoj ideje najviše realnosti, uzroka i podloge svih realnih bića, s idejom beskonačne savršenosti jednog te istog bića, svijesnog sebe samoga, a to je biće jedini pravi Bog. Ovo čuvstvo izvire čisto i bistro toliko iz analize povjesne kritike, koliko iz psihološkog motrenja, koje dvije djelatnosti čovječjeg umovanja moraju da kroče uporedo, te da se uzajmice podupiru i rasvijetljuju. Ove dvije djelatnosti moraju da budu glavnim srestvom svakog višeg obrazovanja, a osobito gimnazijskog, jer se njihovom pomoću mladež uzgaja za ideal, tu vrhovnu svrhu obuke. Po tome je bitna zadaća gimnazijskog uzgoja, da pokaže pitomcu put k idealu, k savršenomu, k Bogu, da upravi sve njegove misli, njegova čuvstva, njegovu volju k uzvišenom cilju, da spozna Boga iz njegovih djela, koja mu otkriva i njegov vlastiti nutrnji svijet i vanjsko iskustvo. Na pitanje: zašto učimo svoju vlastitu narav i pojave svijeta, zašto njegujemo pjesmu i umjetnost, zašto štujemo red, auktoritet i zakon, zašto se borimo za pravu slobodu, zašto vršimo dužnosti svojega

zvanja, zašto nastojimo širiti poštenje, nauk, prosvjetu, nema se odgovoriti drukčije nego sa Schillerom: Aus Religion. Vjerski je uzgoj dakle prava svrha svake školske obuke; samo što, dok drugi zavodi upravljaju uzgoj također k jednoj ili drugoj praktičnoj svrsi, svrha je gimnazije uzgoj sam po sebi, bez obzira na praktične svrhe, i s toga ona zaslužuje, da ju se smatra uzgojnim zavodom κατ' ἐξοχήν.

Evo, ovako je shvaćao naš Pulić svrhu uzgoja, ovako je pomišljao zadaću zavoda, kojima je bio pozvan da upravlja, pa je po ovim načelima i nazorima udešavao svoje djelovanje.

Budući da je služba božja glavno neposredno sredstvo vjerskog uzgoja, Pulić je najvećom revnošću nastojao, da se ova u njegovu zavodu obavlja što dostojnije i svečanije, te se je osobito brinuo za obuku učenika u crkvenom pjevanju. I u ovome nije se ograničio na praktično nastojanje oko oživotvorenja svojih želja, već je također razjasnio i opširno protumačio *pojam, narav i znamenitost pjevanja* u ljetopisu trentske gimnazije god. 1873. Ova nam rasprava, koja se može smatrati kratkim traktatom glazbene estetike, pokazuje duboku naobrazbu Pulićevu također na polju umjetnosti uopće, a muzike napose.

Znajući, da za temeljito i široko obrazovanje i dobar uzgoj nije dovoljna riječ učiteljeva, već da se sjeme posijano u školi mora brižljivo njegovati privatnim čitanjem, osobitu je pažnju posvećivao ovomu uzgojnomu sredstvu, te se brinuo za obogaćenje zavodskih biblioteka. Tako je u *programu zadarske gimnazije god. 1860* obje-

dolanio *katalog djela o domaćoj povijesti*, što ih je posjedovala biblioteka ove gimnazije i ujedno upravio svim Dalmatincima poziv, da prinesu ko bolje može obogaćenju ove znamenite domaće ustanove; pa se njegovoj inicijativi ima u prvom redu da zahvali, ako je spomenuta knjižnica postala jednim od najobilnijih i najznatnijih vrela za proučavanje naše domaće povijesti. Iste je godine objelodanio također radnju o *biblioteci Oca Ćulića a samostanu dubrovačke Male Braće.*

Ne manjom je revnošću nastojao, da mladeži sebi povjerenoj namakne dobra štiva, pa u Trentu nije mirovao, dok mu nije uspjelo sastaviti malu biblioteku za potrebe učenika svojega zavoda, a onda je u programu istoga zavoda g. 1869. istaknuo i temeljito razložio potrebu i korist *učeničkih knjižnica,* i pokazao po kojim načelima one moraju da budu uređene, a u programu g. 1870 dao potanke upute o načinu, kako se ima privatno čitati, eda čitanje bude što korisnije, preporučujući osobito gojenje vjeronauka i materinskog jezika.

Držeći se načela, da se uzgojem moraju harmonično razviti sve čovječje sposobnosti, pa i tjelesna snaga, brinuo se je Pulić također za tjelesni uzgoj svojih učenika, te postigne da se je god 1864 u trentskoj gimnaziji počela učiti i gimnastika. Svoje nazore o shodnosti i koristi *obuke u gimnastici*, razložio je iste godine u zavodskom ljetopisu, gdje o gimnastici vrlo zgodno veli, da je veoma koristna, jer tjelesne vježbe jačajući tijelo čine ga prikladnim oruđem duha,

vježbaju skupa s okom i razum, jačaju skupa sa mišicama energiju volje u borbi protiv mlohavosti i mekoputnosti, priučavaju čovjeka na rad i na ustrajnost, kao što i na tačno mjerenje vlastitih sila pred poteškoćama i pogiblima, i, što vrijedi najviše, raznovrsnim i zanimljivim a ujedno nevinim zabavama pružaju duhu prigodu, da se odmori od napora, što mu ih nalažu zahtjevi didaktičnih uređaja.

Povijest.

Vidjeli smo, da je Pulić smatrao uz psihološko motrenje povijesnu kritiku izvorom religijskog čuvstva, za čijim razvitkom i usavršenjem upravo ide uzgoj. S toga je pripisivao najveću, pače bitnu važnost obuci u povijesti. Svoje nazore o važnosti povijesti i o pravom načinu, kako bi se imala poučavati u gimnazijama, obrazložio je i objelodanio već na početku svoje upraviteljske službe u programu zadarske gimnazije god. 1852 pod naslovom: »Vrhovno načelo historijskog pragmatizma« *(Supremo principio del prammatismo storico)*. U ovoj raspravi polazeći s definicije povijesti kao vječite osnove božje, koja se razvija u vremenu sa čovječanstvom, postavlja kao svrhu ovoga razvitka oživotvorenje božje osnove kroz kršćanstvo. Po tome je kršćansko načelo providnosti vrhovno načelo povijesnog pragmatizma. Ovaj pragmatizam on zove višim pragmatizmom, te ga strogo razlikuje od nižeg, običnog pragmatizma, po kojemu se događaji shvaćaju u njihovoj najbližoj svezi i ovisnosti i u neposrednom kauzalnom spoju. Bog naime, veli on, ne djeluje niti svuda apsolutno, niti svuda ne-

posredno, već preko sekundarnih uzroka, između kojih prvi je sloboda čovječja, pa nju, kao jedan od glavnih faktora povijesti, obični pragmatizam osobito uvažava, premda i ona, ako ju uzmemo u njezinu najuzvišenijem značenju, obuhvaća religijsku ideju. I polazeći s povijesnog načela gore spomenutog žali on, što nema za škole priručne knjige, koja bi obrađivala povijest sa stanovišta kršćanskog, te bi se bez straha mogla dati u ruke učećoj mladeži, premda je u ostalome uvjeren, da utjecaj povijesne obuke na uzgoj ne stoji toliko do školskog teksta koliko do stanovišta, na koji se postavlja učitelj, i do duha, u kojem on predava, jer su učitelji a ne školske knjige naravni organi pravog uzgoja. Ipak, da doskoči potrebi školskog teksta za povijest, dade se sam na posao, te na osnovi poznate školske povjesnice njemačkog pisca Vilhelma Pütza objelodani god. 1858 u Beču školski tekst povijesti i geografije za gimnazije s talijanskim nastavnim jezikom, i to povijest srednjega i novoga vijeka *(Rudimenti di geografia e storia a seconda del Manuale di Pütz, v. II e III),* dok stari vijek bijaše obradio prof. Scarante.

Filozofija.

Premda se Pulić u ovome djelu bijaše držao strogo svojih gore istaknutih načela, to jest prikazivanja povijesnih događaja sa gledišta vjerskog, ističući načelo providnosti, ipak ovo njegovo djelo bi podvrgnuto tri godine kasnije vrlo oštroj i nepovoljnoj kritici u programu gimnazije splitske, i to sa strane privremenog upravitelja istoga zavoda, kanonika Ivana Franceschi, koji

je Puliću predbacio ništa manje nego da se je poveo za idejama protestanta Guizota. Na ovaj napadaj Pulić pozove najprije dva puta privatnim pismom Franceschi-a, da mu otvoreno pokaže i naznači, u čemu bijaše pogriješio, pa kad mu se Franceschi na oba pisma ne odazva, obrani on svoje djelo u programu zadarske gimnazije g. 1862. raspravom »Teologija — Znanost — Filozofija i njihova zadaća« *(Teologia — Scienza — Filosofia e loro uffizio),* u kojoj ujedno odredi tačno pojam, granice i međusobni odnošaj ovih triju pravaca znanstvenog istraživanja. Ovaj odnošaj on označuje po prilici ovako: Filozofija ide s posljedice k uzroku, teologija s uzroka k posljedici; harmonije izmedu posljedice i uzroka sačinjavaju oblast znanosti. Bitnost je teologije u tome, da ju čovjek niti traži niti nalazi, već je ona njemu od Boga objavljena, dok filozofija nije objavljenje već neprestano traženje istine, ona drži sved živu žedu istine; zajedničko im je samo to, što je temeljni razumni akt jedne i druge akt vjerovanja, jer filozofija, i ako ne nalaže ništa da vjerujemo, ipak je po naravi čovječjeg uma prisiljena na akt vjere. Vrijednost dakle filozofije ne stoji u njezinim uspjesima, koji mogu biti posve krivi, već u tome, što drži sved živu žudnju za istinom, pa su je zato stari Grci svim pravom zvali ovim imenom, koje upravo ne znači znanost, već ljubav, dakle želja znanosti.

Još jasnije nalazimo izraženo Pulićevo mnijenje o zadaći filozofije u njegovoj radnji o zadnjim filozofijskim teorijama u Italiji *(Cenno*

storico-critico sulle ultime teorie filosofiche in Italia), objelodanjenoj u *programu zadarske gimnazije god. 1859.*, u kojoj veli, da dok se druge znanosti bave međusobnim odnošajima ideja, filozofija ispitiva odnošaje ideja sa činjenicama, i s toga je njezin predmet djelomice hipotetičan, budući da su sve prirodne činjenice vremenite. Zato je filozofija znanost, koja se neprestano razvija, a nikada ne dovršuje svoje djelo, a svaki filozofski sistem nije drugo nego pokušaj čovječjeg duha, da dade racijonalno tumačenje svih poznatih stvari, to jest svih činjenica iskustva. I što se koji sistem pri tome više približuje onom riješenju, koje nam objava daje gotovo, to više napreduje na svom putu, pa najbolje odgovara svojoj zadaći, kad pripoznaje u svijetu red činjenica vrhunaravnih, a u duhu red ideja nedostiživih čistom umu, već dostiživih jedino umu rasvijetljenomu objavom. S ovog stanovišta smatra Rosmini-a i Gioberti-a uz sve njihove nedostatke, zablude i paradokse zaslužnim za filozofiju, budući da su je oni upravili na ono, što je njezina vrhovna zadaća, naime da iznađe svezu između čistog uma i objave, znanosti i religije. I tako dolazi do konačnog rezultata, da je prava zadaća kršćanske filozofije ustati oruđem uma i slobodnom upotrebom duševnih moći na obranu istine objavljene i pobijati svaku nekršćansku filozofiju. Riješenju ove uzvišene zadaće htjede Pulić da i sam prinese svoj prilog, te je svom oštrinom svojeg uma i bogatim aparatom filozofskog znanja ustao da pobije krive nazore o najvišem i najznatnijem problemu filo-

ofije, kojima je bila urodila franceska filozofija devetnaestoga stoljeća. To je učinio najvećom i najznatnijom svojom filozofskom radnjom, naime raspravom o teodiceji objelodanjenom skupa sa njezinim njemačkim prijevodom od prof. Klockera u programu gimnazije trentske godine 1866. pod naslovom »*La nuova teodicea riservata al secolo decimonono esposta e discussa*«. Ovu je radnju posvetio u znak harnosti uspomeni dubrovačkog kanonika Marina Kiprića, koji ga je, kako u posveti sam kaže, uzgojio Bogu, čovječanstvu, obitelji i domovini.

U ovome djelu Pulić ne uzimlje teodiceju u užem, Leibnitzovu smislu, kao pokušaj da se protumači, kako se zlo u svijetu slaže sa Božjom savršenošću, već u širem smislu opće nauke o Bogu iliti naravne teologije. A razlog, s kojega je poduzeo pobijati baš francesku filozofiju, stoji u tome, što je smatrao ovu najpoznatijom i najuplivnijom, i s toga najpogibeljnijom za narode latinske, pa i za one, koji u ono doba stajahu donekle pod utjecajem latinske kulture. U Franceskoj naime nakon kratkog gospostva teološko-spiristualističke filozofije DeBonaldove i DeMaistrove bijaše se pod utjecajem njemačkog, osobito Hegelovog subjektivizma, razvio filozofski sistem, koji jednako protivan pozitivizmu, kriticizmu i panteizmu pristajaše uz spiritualističnu nauku i u psihologiji i u etici, ali joj se protivljaše u teodiciji, koju on hotijaše da radikalnom kritikom tobože ispravi, te da uspostavi ideju Boga u svoj čistoći njezina bića. Ovaj sistem polazi s pojma Boga kao bića savršenog, ali

savršenosti, bilo relativnoj bilo apsolutnoj poriče realnost, jer savršenost, po njemu, isključuje sva ona svojstva, koja se pridavaju realnosti, naime neizmjernost, nužnost, apsolutnost i universalnost, pa ne može da postoji nego samo u misli. I tako je u ovom sistemu pravi Bog jedino ideal bez ikakve realnosti, dok je realni Bog neizmjerna realnost, supstancija neuništiva, dovoljna samoj sebi, koja ne treba uzroka hiperkozmičnog, nadsjetilnog — a to je svijet. Ova nauka identifikuje dakle Boga sa čovječjom misli, te po njoj Bog postoji samo u toliko, u koliko postoji čovjek, kao puka apstrakcija njegova uma. Protiv ove nauke ustaje Pulić, te oštrom dijalektikom dokazuje, da ideja savršenosti ne sadrži nikakva protivurječja, pa nije nipošto od zapreke pravom bivanju, realnoj egzistenciji, pače da se ne može ni pomisliti biće savršeno, kojemu ne bi pripadao predikat bivanja, i zato da nema nikakve protivnosti između neizmjernosti u prostoru i trajanju i neizmjernosti u bivanju, moći i savršenosti; da je Bog, dakako, identičnost subjekta i objekta, bivanja i misli, ali u smislu, da se subjekat i objekat, bivanje i misao, imaju pomisliti u njihovu tipu vrhovnome, apsolutnom, kako su ih pomislili najveći kršćanski teolozi, a nipošto kao neizvjesne moći jedne supstancije, iz koje sve indiferentno izvire; da se zlo u svijetu može pojmiti jedino ako se uzme, da postoji inteligentan, djelovan uzrok; da kad naš um pojimlje i tvrdi red u prirodi kao vidljivu posljedicu djelovanja tog uzroka, tvrdi posredno ali izvjesno također misao stvoriteljicu i urediteljicu svijeta; napokon

IZDANJA „MALE BOŠKOVIĆEVE BIBLIOTEKE“:

I. svezak: **„Borba za slobodu Poljske god. 1863“.** Napisao *Vicko Dračevac.* Str. 26. Cijena 30 para.

II. svezak: **„Historija opere i glazbene drame.“** Napisao kapelnik *Vjekoslav Raha.* Str. 20. Cijena 30 para.

III. svezak: **Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka“.** Napisao prof. Dr. *Konstantin Jireček.* S njemačkog preveo i uvodom popratio Prof. Dr. *Božo Cvjetković.* Str. 104. Cijena K 1·50.

IV. svezak: **Pedagoški i filozofski rad Dr. Đura Pulića** u proslavu stote obljetnice njegova rođenja. Napisao Dr. *Josip Posedel,* upravitelj ć. kr. realne gimnazije u Dubrovniku. Cijena 60 para.

„Spomenica Rugjera Josipa Boškovića“ o 200.-toj obljetnici njegova rogjenja (18. V. 1711. — 18. V. 1911.) Sa slikama i snimcima rukopisa. Str. 200. Sa preko 20 različitih sastavaka. Cijena 2 K. Za učenike 1 K. Izdalo katoličko društvo »Bošković« u Dubrovniku.